प्रदेश बालबालिकाको अधिकार सम्बन्धमा व्यवस्था गर्न बनेको ऐन

प्रस्तावना: प्रदेशमा बालबालिकाको हक अधिकारको संरक्षण, सम्वर्द्धन एवं प्रवर्द्धन गर्दै सर्वोत्तम हित कायम गर्न बालबालिकाको शारीरिक, मानसिक, वौद्धिक, संवेगात्मक एवं भावनात्मक विकासका लागि कानूनी व्यवस्था गर्न वाञ्छनीय भएकोले,

प्रदेश सभाले यो ऐन बनाएको छ।

परिच्छेद-१
प्रारम्भिक

१. **संक्षिप्त नाम र प्रारम्भः** (१) यस ऐनको नाम "प्रदेश बालबालिका सम्बन्धी ऐन, २०७६" रहेको छ।

(२) यो ऐन तुरुन्त प्रारम्भ हुनेछ।

२. **परिभाषाः** विषय वा प्रसंङ्गले अर्को अर्थ नलागेमा यस ऐनमा,-

(क) "अनाथ बालबालिका" भन्नाले बाबु आमा दुबै नभएका र परिवारका अरु कसैले पनि हेरचाह नगरेका वा आमाबाबुबाट त्यागिएका वा विछोडिएका वा आमाबाबु पत्ता नलागेका वा वसोवासको स्थायी ठेगाना पत्ता नलागी राज्यले संरक्षण गर्नु पर्ने अवस्थाका बालबालिका सम्झनु पर्छ।

प्रदेशसभा, प्रदेश नं. २

(ख) "अनुसन्धान अधिकारी" भन्नाले कसूरजन्य कार्यको अनुसन्धान गर्न प्रचलित कानून बमोजिम अधिकार प्राप्त अधिकारी सम्झनु पर्छ।

(ग) "अपाङ्गता भएका बालबालिका" भन्नाले अपाङ्गता भएका व्यक्तिको अधिकार सम्बन्धी ऐन, २०७४ को दफा ३ ले अपाङ्गताको वर्गीकरण गरे अनुसारका अपाङ्गता भएका बालबालिका सम्झनु पर्दछ।

(घ) "आवासीय बाल संरक्षण केन्द्र" भन्नाले दफा ३५ बमोजिम स्थापना भएको आवासीय बाल संरक्षण केन्द्र सम्झनु पर्छ। सो शब्दले यो ऐन प्रारम्भ हुनुभन्दा अगाडि स्थापना भई संस्थागत स्याहार, आवासीय हेरचाह प्रदान गर्ने बालगृह, अनाथालय जस्ता जुनसुकै नाममा सञ्चालित गृह समेतलाई बुझाउनेछ।

(ङ) "कसूरजन्य कार्य" भन्नाले प्रचलित कानून बमोजिम हुने फौजदारी कसूर सम्झनु पर्दछ।

(च) "केन्द्र प्रमुख" भन्नाले त्यस्तो आवासीय बाल संरक्षण केन्द्रको प्रमुख कार्यकारी अधिकृत वा सो हैसियतमा काम गर्ने अध्यक्ष, प्रबन्ध निर्देशक वा केन्द्रको नियमानुसार तोकिएका अन्य कुनै अधिकृत सम्झनु पर्छ।

(छ) "न्यायिक निकाय" भन्नाले प्रचलित कानून अनुसार न्यायिक फैसला गर्न अख्तियार प्राप्त निकाय सम्झनु पर्छ।

(ज) "परिवार" भन्नाले बालबालिकाका बाबु, आमा, दाजु, भाइ वा अविवाहित दिदी, बहिनी, हजुरबुबा, हजुरआमा सम्झनु पर्छ र सो शब्दले एकासगोलमा बस्ने नजिकका अन्य नातेदारलाई समेत जनाउँछ।

(झ) "प्रदेश बाल अधिकार समिति" भन्नाले दफा ४३ बमोजिम गठन भएको समिति सम्झनु पर्छ।

(ञ) "प्रदेश" भन्नाले प्रदेश नं ३ सम्झनु पर्छ।

(ट) "प्रोवेशन अधिकारी" भन्नाले दफा ४९ बमोजिम प्रदेश सरकारले प्रदेश राजपत्रमा सूचना प्रकाशन गरी तोकेको अधिकारी सम्झनु पर्छ।

(ठ) "बालसंरक्षण कोष" भन्नाले दफा ४८ बमोजिम स्थापना भएको कोष सम्झनु पर्छ।

(ड) "बालबालिका" भन्नाले अठार वर्ष उमेर पूरा नगरेका व्यक्ति सम्झनु पर्छ।

(ढ) "बाल सुधार गृह" भन्नाले दफा ४१ बमोजिम स्थापना भएको बाल सुधार गृह सम्झनु पर्छ।

(ण) "बैकल्पिक हेरचाहको आवश्यकता भएका बालबालिका" भन्नाले दफा ३४ बमोजिम संरक्षणको आवश्यकता भएका बालबालिका सम्झनु पर्छ।

(त) "मन्त्रालय" भन्नाले सामाजिक विकास मन्त्रालय सम्झनु पर्छ।

(थ) "स्थानीय तह" भन्नाले प्रदेश भित्र रहेका गाँउपालिका, नगरपालिका, उपमहानगरपालिका वा महानगरपालिका सम्झनु पर्छ।

(द) "संरक्षक" भन्नाले बालबालिकाको हक, हितको संरक्षण गर्न यस ऐन वा प्रचलित कानून बमोजिम दायित्व भएको वा नियुक्त गरिएको व्यक्ति वा केन्द्र सम्झनु पर्छ।

परिच्छेद-२
बालबालिकाको अधिकार र कर्तव्य

३. **बाँच्न पाउने अधिकारः** (१) प्रत्येक बालबालिकालाई सम्मानपूर्वक बाँच्न पाउने अधिकार हुनेछ।

(२) प्रदेश सरकार र स्थानीय तहले बालबालिकाको बाँच्न पाउने अधिकार र बालबालिकाको विकासको लागि बालबालिकामाथि हुन सक्ने दुर्घटनाको रोकथाम, जोखिमको न्यूनीकरण लगायतका प्रतिरोधात्मक र सुरक्षा सेवाका लागि आवश्यक उपाय अबलम्वन गर्नेछन्।

४. **नाम र पहिचानको अधिकारः** (१) प्रत्येक बालबालिकालाई जन्मनासाथ आफ्नो पहिचान सहित नामाकरणको अधिकार हुनेछ।

(२) आमा, बाबु वा संरक्षकले बालबालिकाको आमा वा बाबुको नागरिकता नम्बर सहित प्रचलित कानून बमोजिम जन्मदर्ता गर्नु पर्नेछ।

(३) उपदफा (२) मा जे सुकै लेखिएता पनि जबरजस्ती करणी वा प्रचलित कानून बमोजिम सजाय हुने हाडनाता करणीबाट जन्मिएका वा बाबुको पहिचान नभएका बालबालिकाको हकमा आमाले चाहेमा आमाको नाम मात्र उल्लेख गरी जन्मदर्ता गरीदिनु पर्नेछ।

(४) आमा र बाबु दुबैको ठेगान नभएको प्रदेश भित्र फेला परेको बालबालिकाको सम्बन्धमा सम्बन्धित स्थानीय तहको कार्यपालिकाको निर्णय बमोजिम वडा अध्यक्षले नाम राखी जन्मदर्ता गरिदिनु पर्नेछ।

(५) प्रत्येक बालबालिकालाई आफ्नो नाम, राष्ट्रियता र पारिवारिक सम्बन्धको आधारमा पहिचानको अधिकार हुनेछ।

५. **उचित स्याहार, हेरचाह, पालनपोषणको अधिकारः** (१) कुनै पनि बालबालिकालाई बाबु आमासँगै बस्ने, बालमैत्री वातावरणमा हुर्कने र बाबुआमाबाट उचित स्याहार, हेरचाह, पालनपोषण, संरक्षण तथा माया ममता प्राप्त गर्ने अधिकार हुनेछ।

(२) कुनै पनि बालबालिकाको स्याहार, हेरचाह र पालनपोषणमा बाबुआमाको समान दायित्व हुनेछ।

६. **पोषण एवं स्वास्थ्य अधिकारः**(१) प्रत्येक बालबालिकालाई जन्मनासाथ स्तनपान, उचित पोषण, स्वच्छ खानेपानी लगायत स्वास्थ्य सम्बन्धी अधिकार हुनेछ।

(२) प्रत्येक बालबालिकालाई स्वच्छ वातावरणमा बाँच्न पाउने अधिकार हुनेछ।

(३) गर्भवती महिला, स्तनपान गराउने आमा र बालबालिकालाई रोगबाट बच्न आवश्यक खोपहरू लिने, प्रचलित मापदण्ड अनुरूपको शारीरिक तथा मानसिक स्वास्थ्य सेवा उपभोग गर्ने र उमेरको परिपक्वता अनुसार प्रजनन् तथा प्रजनन् स्वास्थ्य सम्बन्धी जानकारी पाउने अधिकार हुनेछ।

(४) प्रत्येक बालबालिकालाई आधारभूत स्वास्थ्य सेवा निःशुल्क पाउने अधिकार हुनेछ।

७. **गोपनीयताको अधिकारः** (१) प्रत्येक बालबालिकालाई निजको व्यक्तिगत जीवन, आवास, पत्राचार र सम्पत्तिमा गोपनीयताको अधिकार हुनेछ।

(२) कसैले पनि बालबालिकाको चरित्रमा आघात पार्ने वा निजलाई लाज, ग्लानी वा अपहेलना हुने किसिमको व्यक्तिगत सूचना, विवरण वा फोटो सृजना, सङ्कलन, मुद्रण, प्रकाशन, प्रदर्शन वा बिक्री वितरण गर्नु वा गराउनु हुँदैन।

८. **प्रारम्भिक बालविकासको अधिकारः** छ वर्ष मुनिका कुनै पनि बालबालिकालाई आफ्नो उमेर र विकासको स्तर अनुसार खेलको माध्यम, वातावरणमा आधारित अनुभव र खोजमूलक ढङ्गले सिक्न पाउने तथा प्रारम्भिक बाल विकासको अधिकार हुनेछ।

९. **शिक्षाको अधिकारः** (१) प्रत्येक बालबालिकालाई प्रचलित कानून बमोजिम आधारभूत तहसम्मको शिक्षा अनिवार्य र निःशुल्क तथा

प्रदेश राजपत्र

माध्यमिक तहसम्मको शिक्षा निःशुल्क रुपमा बालमैत्री वातावरणमा पाउने अधिकार हुनेछ।

(२) प्रचलित कानून बमोजिम प्रत्येक बालबालिकालाई आफ्नो विशेष शारीरिक तथा मानसिक अवस्था अनुसार उपयुक्त अध्ययन सामाग्री तथा शिक्षण विधि मार्फत शिक्षा पाउने अधिकार हुनेछ।

(३) प्रत्येक बालबालिकालाई मातृभाषामा आधारभूत शिक्षा पाउने अधिकार हुनेछ।

१०. **खेलकुद, मनोरञ्जन तथा सांस्कृतिक अधिकारः** (१) प्रत्येक बालबालिकालाई निजको उमेर र रुची अनुसारको खेल खेल्ने र खेलकुदमा सहभागी हुने अधिकार हुनेछ।

(२) प्रत्येक अभिभावक, विद्यालय वा बालबालिकाको संरक्षण गर्ने संस्थाहरुले पठन पाठन बाहेकको समयमा खेलकुदमा सहभागी हुन बालबालिकालाई प्रोत्साहन गर्ने र त्यसको लागि उपयुक्त खेलकुद स्थल र खेलकुद सामग्रीको व्यवस्था गर्नु पर्नेछ।

(३) प्रत्येक बालबालिकालाई आफ्नो उमेर, रुची र आवश्यकता अनुसार मनोरञ्जन गर्ने अधिकार हुनेछ।

(४) आफ्नो हितमा प्रतिकूल नहुने गरी प्रत्येक बालबालिकालाई आफ्नो धर्म, संस्कृति, चलन, रीतिरिवाज र आस्था अनुरूप साँस्कृतिक क्रियाकलापमा भाग लिने अधिकार हुनेछ र सो अधिकारको विपरित हुने गरी कुनै पनि बालबालिकालाई प्रयोग गर्न पाइने छैन।

११. **<u>सूचना तथा सहभागिताको अधिकारः</u>** (१) प्रत्येक बालबालिकालाई प्रचलित कानून बमोजिम स्वतन्त्र रुपमा आफ्नो कुरा अभिव्यक्ति गर्ने र सार्वजनिक सूचना सहज तरिकाले प्राप्त गर्ने अधिकार हुनेछ।

(२) बालबालिकालाई आफूसँग सरोकार भएको विषयको निर्णयमा सहभागी हुने अधिकार हुनेछ।

(३) उपदफा (२) बमोजिमको निर्णयमा सहभागी हुँदा बालबालिकाले व्यक्त गरेको विचारलाई उचित स्थान दिनु पर्नेछ।

१२. **<u>न्यायिक अधिकारः</u>** (१) बालबालिकाले गरेको कसूरजन्य कार्यको सूचना प्राप्त भएमा अनुसन्धान अधिकारीले प्रचलित कानूनको अधिनमा रही सो कुराको जानकारी बालबालिकाको परिवारका सदस्य, नजिकको नातेदार वा संरक्षकलाई दिई अनुसन्धान गर्न वा नियन्त्रणमा लिन सक्नेछ।

(२) बालबालिकालाई नियन्त्रणमा लिंदा उनीहरुको शारीरिक, बौद्धिक, मानसिक अवस्था र परिपक्वतालाई विचार गरी नियन्त्रणमा नलिई नहुने अवस्था भएमा मात्र नियन्त्रणमा लिनु पर्नेछ।

(३) उपदफा (१) र (२) बमोजिम अनुसन्धान गर्न वा नियन्त्रणमा लिएका बालबालिकालाई आवश्यक कानूनी, परामर्श सेवा उपलब्ध गराउनु पर्नेछ।

(४) कसूरजन्य कार्यको आरोपमा नियन्त्रणमा लिएका बालबालिकालाई अनुसन्धान अवधिभर बालमैत्री निगरानी कक्षमा राख्नु पर्नेछ।

(५) सामान्यतया कुनै पनि बालबालिकालाई मुद्दाको पुर्पक्षको सिलसिलामा थुनामा राखिने छैन र जमानत मागिने छैन।

तर न्यायिक निकायहरुबाट कसूरजन्य कार्यको आरोप लागेका बालबालिकालाई कारण खुलाई पुर्पक्षका लागि बाल सुधार गृहमा राख्न सकिनेछ।

(६) कसूरजन्य कार्यमा आरोपित बालबालिकालाई बाल अनुकूल न्यायको अधिकार हुनेछ।

१३. **<u>बाबुआमासँग भेटघाट र सम्पर्क गर्ने अधिकार:</u>** (१) कुनै पनि बालबालिकालाई निजको ईच्छा विपरित बाबु वा आमाबाट भिन्न वा अलग गर्नु हुँदैन।

(२) उपदफा (१) मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि बालबालिकाको सर्वोत्तम हितका लागि आवश्यक भएमा बाल अदालतले कुनै बालबालिकालाई आमा वा बाबुबाट अलग गरी कुनै संरक्षकको जिम्मामा रहने आदेश दिन सक्नेछ।

(३) बालबालिकाको हित नहुने भनी न्यायिक निकायले रोक लगाएको अवस्थामा बाहेक बाबु वा आमा वा दुवैसँग भिन्न वा अलग बसेको बालबालिकालाई बाबु आमासँग व्यक्तिगत सम्बन्ध कायम राख्न वा नियमित रुपमा प्रत्यक्ष सम्पर्क वा भेटघाट गर्ने, टेलिफोन गर्ने, पत्राचार गर्ने वा विद्युतीय सञ्चार माध्यमबाट सम्पर्क गर्ने अधिकार हुनेछ।

(४) कुनै बालबालिकाको आमा वा बाबु कानून बमोजिम थुना वा कैदमा रहेको कारण त्यस्तो बालबालिका आमा वा बाबुबाट अलग भएमा सम्बन्धित अधिकारीले बालबालिकाको माग

बमोजिम त्यस्तो बालबालिकालाई निजको आमा वा बाबु रहे बसेको स्थानको बारेमा जानकारी दिनु पर्नेछ।

(५) धर्मपुत्र वा धर्मपुत्री राख्ने व्यक्तिले धर्मपुत्र वा धर्मपुत्री हुनेलाई आफ्नो जन्मदिने बाबु आमासँग भेटघाट, सम्पर्क तथा पत्राचार गर्न दिनु पर्नेछ।

१४. **अभिव्यक्ति स्वतन्त्रता, संस्था खोल्न र शान्तिपूर्वक भेला हुने अधिकारः** (१) प्रत्येक बालबालिकालाई प्रचलित कानून बमोजिम स्वतन्त्र रुपमा आफ्नो कुरा राख्ने अधिकार हुनेछ।

(२) प्रत्येक बालबालिकालाई बाल संरक्षण र बाल अधिकारको प्रचारप्रसार र प्रवर्द्धनको लागि बाल क्लब वा संस्था खोल्ने अधिकार हुनेछ।

(३) प्रत्येक बालबालिकालाई बाल संरक्षण र बाल अधिकारको प्रचारप्रसार र प्रवर्द्धनका लागि शान्तिपूर्ण भेला हुने अधिकार हुनेछ।

१५. **बालबालिकाको कर्तव्यः** बाबु, आमा, संरक्षक, परिवारका अन्य सदस्य, शिक्षक तथा समाजसेवीले बालबालिकाको सर्वोत्तम हितलाई विचार गरी दिएको सल्लाह, सुझाव, मार्गदर्शन र निर्देशनको पालना, सम्मान र आदर गर्नु प्रत्येक बालबालिकाको कर्तव्य हुनेछ।

परिच्छेद-३

बालबालिका सम्बन्धी दायित्व

१६. **बालबालिकाको सर्वोत्तम हितलाई प्राथमिकता दिनु पर्नेः** (१) बालबालिकासँग सम्बन्धित कार्य गर्ने प्रत्येक निकाय तथा

संस्थाका अधिकारीले बालबालिकाको सर्वोत्तम हितलाई प्राथमिकता दिनु पर्नेछ।

(२) जीवन जोखिममा भएका बालबालिकालाई तत्काल सहयोग गर्नु सबैको दायित्व हुनेछ।

(३) न्यायिक निकाय तथा अख्तियारी प्राप्त व्यक्तिले बाल बालिकाको दिगो वैकल्पिक हेरचाह सम्बन्धी व्यवस्था गर्दा बालबालिकालाई बाबु आमा वा संरक्षकबाट अलग गर्नु पर्दा, बाबु आमाको सम्बन्ध विच्छेद भई छोराछोरीको हेरचाह र पालनपोषण कसले गर्ने भन्ने निर्णय गर्दा तोकिए बमोजिमको औपचारिक उच्चतम हित निर्धारण प्रक्रिया अवलम्बन गर्नु पर्नेछ।

१७. <u>**परिवार वा संरक्षकको दायित्वः**</u> (१) बालबालिकाको हेरचाह, पालनपोषण र वृत्ति विकासमा आमा र बाबु दुबैको समान दायित्व हुनेछ।

(२) बालबालिकालाई हेरचाह, पालनपोषण र संरक्षण गर्नु, शिक्षा, स्वास्थ्य उपचार लगायत व्यक्तित्व विकासका अवसरहरू उपलब्ध गराउनु, माया ममतापूर्ण वातावरण उपलब्ध गराउनु र सुनिश्चित भविष्यको लागि उचित मार्गदर्शन गर्नु प्रत्येक बाबु, आमा, परिवारका अन्य सदस्य वा संरक्षकको दायित्व हुनेछ।

(३) बाबु, आमा, परिवारका अन्य सदस्य वा संरक्षकले विद्यालय जाने उमेरका प्रत्येक बालबालिकालाई विद्यालयमा भर्ना गराई शिक्षा आर्जनको लागि समुचित वातावरण उपलब्ध गराउनु पर्नेछ।

(४) बाबु, आमा, परिवारका अन्य सदस्य वा संरक्षकले बालबालिकाको शिक्षा, स्वास्थ्य तथा शारीरिक वा मानसिक विकासमा असर पर्ने गरी श्रम गराउनु हुँदैन।

(५) बाबु, आमा, परिवारका अन्य सदस्य वा संरक्षकले आठ वर्ष उमेर नपुगेका बालबालिकालाई निवास वा अन्य स्थानमा एक्लै छाड्न वा उमेर पुगेको व्यक्तिको साथमा नलगाई एक्लै अन्यत्र पठाउन हुँदैन।

(६) बाल बालिकाको संरक्षकत्व प्रदान गर्ने कुनै पनि बाल संरक्षण केन्द्र वा संरक्षकले सनातनदेखि मानी आएको पारिवारिक र मौलिक धर्म परिवर्तन गर्ने गराउने वा अन्य स्वार्थपूर्ति गर्ने उद्देश्य वा नियत राखी बालबालिकाको पालनपोषण, संरक्षण, स्वास्थ्य, शिक्षा, जीवनयापन वा बैकल्पिक हेरचाहको व्यवस्था गर्न हुँदैन।

१८. **समाज तथा समुदायको दायित्वः** समाजमा रहेका बालबालिकाको संरक्षण, सम्वर्द्धन र हित अभिवृद्धि गर्दै यस ऐन प्रदत्त अधिकार प्राप्तीमा सकारात्मक पहल गरी स्वस्थ, सुरक्षित र बालमैत्री समाजको विकास गर्नु समाज र समुदायको दायित्व हुनेछ।

१९. **सञ्चार क्षेत्रको दायित्वः** (१) कसैले पनि न्यायिक निकायमा विचाराधीन अवस्थामा रहेको मुद्दासँग सम्बन्धित बालबालिकाको परिचय खुल्ने कुनै पनि विवरण कुनै छापा वा विद्युतीय सञ्चार माध्यमद्वारा प्रकाशन वा प्रसारण गर्न पाइने छैन।

(२) बालबालिका विरुद्धका हिंसा वा बाल यौन दुर्व्यवहारबाट पीडित बालबालिकाको पहिचान खुल्ने गरी सूचना

वा समाचार कुनै पनि सञ्चार माध्यमबाट सम्प्रेषण गर्नु गराउनु हुँदैन।

(३) उपदफा (१) र (२) मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि प्रचलित कानून बमोजिम बालबालिका सम्बन्धी आवश्यक विवरण सकारात्मक प्रयोजनका लागि प्रकाशन वा प्रसारण गर्न सक्नेछ।

(४) बाल अधिकारको उल्लङ्घन र बालबालिकाको हित प्रतिकूल नहुने गरी सूचना प्रकाशन वा प्रसारण गर्नु सञ्चार क्षेत्रको दायित्व हुनेछ।

२०. **सरकारको दायित्वः** (१) विशेष संरक्षणको आवश्यकता भएका बालबालिकाको पालनपोषण, संरक्षण, स्वास्थ्य र शिक्षा लगायतका आधारभूत आवश्यकताको व्यवस्था गर्नु प्रदेश र स्थानीय तहको दायित्व हुनेछ।

(२) भौगोलिक विकटता, अपाङ्गता, आर्थिक वा सामाजिक कारण वा अन्य कुनै कारणले पछाडि परेका बालबालिकाको समग्र विकासको लागि प्रदेश र स्थानीय तहले विशेष कार्यक्रम सञ्चालन गर्नु पर्नेछ।

(३) बालबालिकाको हक हितको संरक्षण र प्रवर्द्धन गर्न तथा बालबालिकाको अधिकारको प्रभावकारी कार्यान्वयनको लागि प्रदेश र स्थानीय तहले आवश्यक व्यवस्था मिलाउनु पर्नेछ।

(४) तोकिएका वर्ग, समुदाय तथा क्षेत्रका बालबालिकाको लागि आवश्यकता अनुसार विशेष शिक्षा, दूर शिक्षा र व्यावसायिक

प्रदेश सभा, प्रदेश नं. २

शिक्षा लगायतका शिक्षा सम्बन्धी अन्य उपयुक्त व्यवस्था प्रदेश र स्थानीय तहले मिलाउनु पर्नेछ।

परिच्छेद-४
बाल संरक्षण, बैकल्पिक हेरचाह र पुनर्स्थापना

२१. **दुर्व्यवहार गर्न नहुने:** (१) बालबालिकालाई कुनै किसिमको दुर्व्यवहारजन्य कार्य गर्नु हुँदैन।

(२) यौन तथा संवेदनशील अङ्गमा छुने, यौन सम्बन्ध राख्ने वा राख्न उद्योग गर्ने, बलात्कार, अश्लील चित्र देखाउने तथा अश्लील चित्रको प्रकाशन प्रसारण कार्य गर्नु गराउनु हुँदैन।

२२. **यातना, हिंसा तथा शोषण गर्न नहुने:** (१) कसैले पनि बालबालिकालाई संरक्षण, शिक्षा वा अनुशासनका नाममा शारीरिक वा मानसिक यातना दिने वा अमर्यादित व्यवहार गर्ने, प्रत्यक्ष विद्युतीय वा अन्य माध्यमबाट दुःख कष्ट दिने (बुलिङ्ग) जस्ता कार्य गर्नु गराउनु हुँदैन।

(२) कसैले पनि बालबालिकालाई धार्मिक, सांस्कृतिक तथा राजनैतिक प्रयोजनका लागि जुलुसमा सहभागी गराउने, बन्द, हडताल, चक्काजाम, धर्ना जस्ता कार्यमा प्रयोग गर्नु हुँदैन।

(३) कुनै पनि बालबालिकालाई गैरकानूनी थुना, कैद, कारावास वा नजरबन्दमा राख्ने, नेल, हतकडी लगाउने वा यातना दिने, क्रूर व्यवहार गर्ने, शारीरिक चोटपटक वा असर पुर्याउने, आतङ्कित पार्ने वा धम्क्याउने, तिरष्कार, उपेक्षा, बहिष्कार वा घृणा गर्ने, एक्ल्याउने वा मानसिक पीडा दिने कार्य गर्नु हुँदैन।

(४) बालबालिकालाई कसूरजन्य कार्य गर्न तालिम दिने वा सिकाउने वा त्यस्तो कार्यमा लगाउने जस्ता कार्य गर्नु हुँदैन।

२३. <u>**कुलतमा लगाउन नहुने:**</u> बालबालिकालाई जुवा, तास लगायतका कुलतमा लाग्ने प्रकृतिका खेलहरु खेलाउन वा खेल्न प्रोत्साहन गर्न हुँदैन।

२४. <u>**लागू पदार्थ सेवन गर्न तथा गराउन नहुने:**</u> (१) बालबालिकालाई लागू औषध, धूमपान, मद्यपान वा मनोद्दीपक पदार्थको बिक्री वितरण, उपभोग वा ओसार पसार गर्ने वा गर्न लगाउने कार्य गर्न हुँदैन।

(२) बालबालिकालाई लागू औषध, धूमपान, मद्यपान वा मनोद्दीपक पदार्थको सेवन गर्न लगाउन वा प्रोत्साहन गर्न हुँदैन।

२५. <u>**मनोरञ्जन क्षेत्रमा लैजान वा प्रयोग गर्न गराउन नहुने:**</u> (१) बालबालिकालाई डान्सबार, क्याबिन रेष्टुरेन्ट, मसाज पार्लर, दोहोरी साँझ, क्यासिनो जस्ता मनोरञ्जनस्थलमा काममा लगाउन र प्रवेश गराउन हुँदैन।

(२) बालिगहरुका लागि मात्र भनी तोकिएका चलचित्र तथा श्रव्यदृश्य बालबालिकालाई देखाउने कार्य गर्नु हुँदैन।

(३) बालबालिकालाई जादु वा सर्कसमा लाग्न प्रोत्साहन गर्न वा लगाउन हुँदैन।

२६. <u>**अपाङ्गता भएका बालबालिकाको संरक्षण:**</u> अपाङ्गता भएका बालबालिकालाई आफ्नो मान प्रतिष्ठा सुनिश्चित गर्ने, आत्मनिर्भरता प्रवर्द्धन गर्ने, समाजमा सक्रिय रुपले सहभागी हुने तथा सम्मानजनक रुपमा बाँच्न पाउने अधिकार सुनिश्चित गर्दै

उनीहरुलाई विशेष हेरचाह र समाजमा घुलमिल हुन तथा आफ्नो व्यक्तिगत विकासको लागि शिक्षा, तालिम, स्वास्थ्य, स्याहार सेवा, पुनर्स्थापना सेवा, रोजगारीको तयारीको लागि विशेष संरक्षण प्रदान गरिनेछ।

२७. **भेदभाव गर्न नहुने:** बालबालिकालाई बाबु आमा वा अभिभावकको आर्थिक वा सामाजिक हैसियत (जातजाति, लिङ्ग, वर्ग, भाषा, धर्म, राजनैतिक आस्था वा अन्य विचारहरु, जातीय वा सामाजिक उत्पति, सम्पत्ति, एच.आई.भी. संक्रमित, अशक्तता, जन्म वा अन्य हैसियत लगायत) का आधारमा आत्मसम्मानमा आघात पुग्ने गरी गर्भावस्थादेखि नै भेदभाव गर्न पाईने छैन।

२८. **आर्थिक शोषण गर्न तथा बालश्रममा लगाउन नहुने:** बालबालिकाको श्रमशोषण गर्न, निषेधित काममा लगाउन, आर्थिक लाभ वा गैरकानुनी रूपमा मुनाफा कमाउने उद्देश्यले श्रममा लगाउन र कमाउने साधनका रूपमा दुरूपयोग गर्न गराउन हुँदैन।

२९. **परम्परागत हानिकारक कार्यहरुमा लगाउन नहुने**: बालबालिकालाई भिक्षा माग्न लगाउने वा सन्यासी, भिक्षु, फकीर वा अन्य कुनै भेष धारण गर्न लगाउने, भाकल, धार्मिक वा अन्य कुनै अभिप्रायले कसैको नाउँमा चढाउने वा समर्पण गर्ने वा धर्म, परम्परा, संस्कृति, रीतिरिवाजको नाममा कुनै पनि प्रकारको हिंसा, विभेद, हेला वा बहिष्कार गर्ने वा उपहासको पात्र बनाउनु हुँदैन।

३०. **बाल विवाह गर्न गराउन नहुने:** कुनै पनि व्यक्तिको बीस वर्ष भन्दा अगाडि विवाह गर्न वा गराउन पाईने छैन।

३१. **<u>वेवास्ता, उपेक्षा र हेलचेत्र्याइँ गर्न नहुने:</u>** (१) कुनै पनि बालबालिकाको स्याहार, हेरचाह र पालनपोषणमा बाबुआमा, अभिभावक वा स्याहारकर्ताले कुनै वेवास्ता, उपेक्षा र हेलचेत्र्याइँ गर्न हुँदैन।

(२) बालबालिकाको जीवनमा तत्कालै वा दीर्घकालमा समेत समस्याहरू आउन सक्ने अवस्थामा उनीहरुबाट हुन सक्ने सम्भावित जोखिमपूर्ण, गैरकानूनी वा गलत कार्य गर्न दिन हुँदैन।

(३) बालबालिकालाई सम्भावित जोखिमको आँकलन गरेर सतर्कताका लागि उचित मार्गदर्शन दिनु पर्नेछ।

३२. **<u>बेचबिखन, ओसारपसार, शरीर बन्धक तथा अपहरण लगायतका कार्य गर्न नहुने:</u>** (१) बालबालिकाको बेचबिखन, ओसारपसार, शरीर बन्धक, अपहरण, तस्करी, अङ्ग तस्करी लगायतका कार्य गर्न हुँदैन।

(२) बालबालिकालाई प्रयोग गरी आर्थिक कारोबार वा अनुचित फाइदाको लागि धर्मसन्तानको रुपमा लिने वा दिने कार्य गर्न हुँदैन।

(३) यस दफा बमोजिमको कार्य गरी फिरौती माग्ने, माग्न लगाउने लगायतका कार्य गर्न हुँदैन।

(४) बालबालिकालाई हिंसा, यौनजन्य दुर्व्यवहार तथा दुराचार गर्न गराउनु हुँदैन।

३३. **<u>सामाजिक सुरक्षा:</u>** विशेष संरक्षण गर्नु पर्ने बालबालिकाका लागि सामाजिक सुरक्षा सहित संरक्षणको व्यवस्था गरिनेछ।

३४. **<u>बैकल्पिक हेरचाहको व्यवस्थाः</u>** (१) विशेष संरक्षण गर्नु पर्ने देहाय बमोजिमका बालबालिकालाई बैकल्पिक हेरचाहको आवश्यकता भएका बालबालिका मानिनेछः-

(क) अनाथ बालबालिका,

(ख) अस्पताल वा अन्य कुनै सार्वजनिक स्थानमा अलपत्र अवस्थामा छाडिएका वा फेला परेका, बाबुआमाबाट अलग्गिएका वा बाबुआमा पत्ता नलागी बेवारिस भएका बालबालिका,

(ग) आमाबाबुलाई गम्भीर शारीरिक वा मानसिक अपाङ्गता वा अशक्तता भएको कारण उचित हेरचाह नपाएका बालबालिका,

(घ) कानूनी विवादमा परेका बालबालिकामध्ये दिशान्तरण प्रक्रिया अन्तर्गत वैकल्पिक हेरचाहको लागि सिफारिस भएका बालबालिका,

(ङ) थुनामा रहेका वा बन्दी बाबु वा आमासँग आश्रित भई कारागारमा रहेका बालबालिका,

(च) जबरजस्ती करणीबाट जन्मिएको शिशुलाई आफूले पालनपोषण गर्न नसक्ने भनी प्रचलित कानूनले तोकिएको स्थानमा निवेदन परेका बालबालिका,

(छ) आमाबाबु वा अभिभावकबाट दुर्व्यवहार, हिंसा वा बेवास्ता भएको कारणले बालबालिकाको उच्चतम हितको लागि परिवारबाट अलग गरिएका बालबालिका,

(ज) जबरजस्ती वा बँधुवा प्रकृतिका वा जोखिमपूर्ण वा निकृष्ट प्रकृतिको वा प्रचलित कानून विपरीत श्रममा संलग्न भई जीवनयापन गरिरहेका, धूमपान, मद्यपान एवं अन्य लागू औषधको कुलतमा फसेका, एच. आई.भी. सङ्क्रमित बालबालिका,

(झ) गम्भीर शारीरिक वा मानसिक स्वास्थ्य समस्या वा गम्भीर अपाङ्गता भएको कारण जीवन जोखिममा रही बाबुआमा वा परिवारबाट उपचारको व्यवस्था हुन नसकेको वा सामान्य जीवनयापन गर्न कठिनाई भएका बालबालिका,

(ञ) बालबालिका विरुद्धको हिंसा वा बाल यौन दुर्व्यहारबाट पीडित भएका वा त्यस्तो जोखिममा रहेका बालबालिका,

(ट) विपद् वा सशस्त्र द्वन्द्वका कारणले बाबुआमा दुबै वा आमाबाबुमध्ये एक गुमाएका वा आफू नै शारीरिक वा मानसिक रूपमा घाइते भएका वा अपाङ्गता भएका बालबालिका।

(२) उपदफा (१) बमोजिमका बैकल्पिक हेरचाहको आवश्यकता भएका बालबालिकाको संरक्षणको आवश्यक व्यवस्था प्रदेश सरकारले गर्नेछ।

३५. <u>आवासीय बाल संरक्षण केन्द्र स्थापना र सञ्चालनः</u> (१) बैकल्पिक हेरचाहको आवश्यकता भएका बालबालिकाको सरंक्षण गर्ने प्रयोजनको लागि प्रदेश सरकारले आवश्यकतानुसार आवासीय बाल संरक्षण केन्द्रको स्थापना गर्नेछ।

(२) कुनै व्यक्तिले उपदफा (१) को प्रयोजनको लागि बाल संरक्षण केन्द्र स्थापना गर्न चाहेमा प्रदेश सरकारबाट स्वीकृति लिई स्थापना गर्न सक्नेछ।

तर बालबालिका विरुद्धको हिंसा, यौनजन्य दुर्व्यवहार, दुराचारको आरोप लागेका वा नैतिक पतन देखिने फौजदारी कसूरमा सजाय पाएका व्यक्तिले बाल संरक्षण केन्द्र स्थापना र सञ्चालन गर्न पाउने छैन।

(३) उपदफा (२) बमोजिम स्थापना भएको बाल संरक्षण केन्द्रलाई प्रदेश सरकारले आर्थिक लगायतका अन्य सहयोग उपलब्ध गराउन सक्नेछ।

(४) बालबालिकाको उपयुक्त पुर्नस्थापना नभएसम्म वा त्यस्तो बालबालिकाको उमेर अठार वर्ष नपुगेसम्म निजलाई आवासीय बाल संरक्षण केन्द्रमा राखिनेछ।

(५) बाल संरक्षण केन्द्रको स्थापना, सञ्चालन, वर्गीकरण, व्यवस्थापन, मापदण्ड र अनुगमन सम्बन्धी व्यवस्था तोकिए बमोजिम हुनेछ। अन्य कुरा प्रचलित कानून बमोजिम हुनेछ।

३६. **पुनर्मिलनको व्यवस्थाः** आवासीय बाल संरक्षण केन्द्रमा रहेका बालबालिकाको बाबु, आमा वा संरक्षक पहिचान भई परिवारमा पुनर्मिलन गराउँदा बालबालिकाको उच्चतम हित हुने देखिएमा स्थानीय तहसँगको समन्वय र सहकार्यमा गराउनु पर्नेछ।

३७. **पुनर्स्थापना तथा सामाजिक पुनःएकीकरण सम्बन्धी व्यवस्थाः** आवासीय बाल संरक्षण केन्द्रमा रहेका बालबालिकाको पुनर्स्थापना

तथा सामाजिक पुनःएकीकरण गर्ने दायित्व सम्बन्धित बाल संरक्षण केन्द्रको हुनेछ।

३८. **मनोविमर्श सम्बन्धी व्यवस्थाः** (१) यस ऐन बमोजिम मनोविमर्श सेवा आवश्यकता भएका बालबालिकालाई उक्त सेवा प्रदान गर्न आवासीय बाल संरक्षण केन्द्र/पुनर्स्थापना केन्द्र/बाल सुधार गृहले मनोविमर्शकर्ताको व्यवस्था गर्नु पर्नेछ।

(२) उपदफा (१) बमोजिमको मनोविमर्शकर्ताको योग्यता कम्तीमा स्नातक तह उत्तीर्ण गरी न्यूनतम छ महिनाको मनोविमर्श सेवा सम्बन्धी तालिम प्राप्त गरेको हुनु पर्नेछ।

३९. **आवासीय बाल संरक्षण केन्द्र प्रमुखको जिम्मेवारीः** (१) आवासीय बाल संरक्षण केन्द्रमा रहेका बालबालिकाको संरक्षण, हेरचाह तथा पालनपोषणको जिम्मेवारी तथा दायित्व आवासीय बाल संरक्षण केन्द्र प्रमुखको हुनेछ।

(२) यस ऐन बमोजिम तोकिएको शर्त र प्रक्रिया विपरीत कार्य गर्ने केन्द्रलाई प्रचलित कानून बमोजिमको बालकल्याण अधिकारीले सम्बन्धित केन्द्रलाई उल्लंघन गरेको शर्त समेत खुलाई त्यस्तो कार्य गर्न रोक लगाउन सक्नेछ।

(३) बाल कल्याण अधिकारीले उपदफा (२) बमोजिमको केन्द्रको अनुगमन गर्दा सुधार गर्नु पर्ने देखेमा सुधार गर्न लगाउन सक्नेछ।

(४) उपदफा (३) बमोजिम अनुगमन गर्दा सुधार भएको पाइएमा उक्त केन्द्रलाई बाल संरक्षण कार्य गर्नका लागि उपदफा (२) बमोजिम रोक लगाएकोमा फुकुवा गर्न सक्नेछ।

प्रदेश सभा, प्रदेश नं. २

(५) बालकल्याण अधिकारीले आफूले गरेको कामको प्रतिवेदन प्रदेश बाल अधिकार समितिलाई दिनु पर्नेछ।

४०. **<u>बाल संरक्षण सम्बन्धी व्यवस्थाः</u>** (१) बालबालिकासँग प्रत्यक्ष काम गर्ने प्रत्येक सार्वजनिक निकाय तथा निजी क्षेत्र एवं सामाजिक संस्थाहरूले बालबालिका विरुद्धको हिंसा, शोषण वा बाल यौन दुर्व्यवहारको रोकथाम गर्न, बालबालिकाको संरक्षण सुनिश्चित गर्न र उजुरीको तत्काल कारबाही गर्नका निमित्त स्थानीय तहमा बाल संरक्षण समिति गठन गरी आवश्यक कार्य गर्न सक्नेछ।

४१. **<u>बाल सुधार गृहको स्थापना र सञ्चालनः</u>** (१) प्रदेश सरकारले बाल विज्याँइमा परेका बालबालिकाको सुधार र संरक्षणका लागि आवश्यकता अनुसार बाल सुधार गृह स्थापना गरी सञ्चालन गर्नेछ।

(२) उपदफा (१) मा उल्लिखित प्रयोजनको लागि कुनै संस्थाले प्रदेश सरकारबाट स्वीकृति लिई बाल सुधार गृहको स्थापना गर्न सक्नेछ।

(३) बाल सुधार गृहको स्थापना, सञ्चालन, अनुगमन तथा अन्य व्यवस्था तोकिए बमोजिम हुनेछ।

४२. **<u>अनुगमन तथा प्रतिवेदनः</u>** (१) यस ऐन बमोजिम बालबालिकाको हेरचाह र पालनपोषण गर्न जिम्मा लिएका व्यक्ति, संरक्षक वा केन्द्रले बालबालिका सम्बन्धी प्रतिवेदन प्रत्येक आर्थिक वर्ष समाप्त भएको तीन महिनाभित्र सम्बन्धित स्थानीय बाल अधिकार समितिमा पेश गर्नु पर्नेछ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम प्राप्त विवरणको आधारमा स्थानीय बाल अधिकार समितिले बार्षिक प्रतिवेदन प्रदेश बाल अधिकार समितिमा पेश गर्नु पर्नेछ।

(३) बालबालिकालाई अल्पकालीन संरक्षण सेवा र वैकल्पिक हेरचाह गर्ने व्यक्ति, परिवार वा केन्द्र र उनीहरूले प्रदान गरेको सेवाको गुणस्तर सुनिश्चित गर्न नियमित अनुगमन र मूल्याङ्कन गर्ने गराउने तथा सेवाको सम्बन्धमा आवश्यक निर्देशन दिने जिम्मेवारी मन्त्रालयको हुनेछ।

परिच्छेद -५
<u>बाल कल्याण सम्बन्धी संस्थागत व्यवस्था</u>

४३. **<u>प्रदेश बाल अधिकार समितिः</u>** (१) बालबालिकाको अधिकार तथा हक हितको संरक्षण र सम्वर्द्धन गर्ने सम्बन्धमा आवश्यक नीति निर्माण गरी प्रदेश सरकारलाई सिफारिस गर्ने काम समेतको लागि एक प्रदेश बाल अधिकार समिति रहनेछ।

(२) प्रदेश बाल अधिकार समितिको गठन देहाय बमोजिम हुनेछ :-

(क) मन्त्री, सामाजिक विकास मन्त्रालय – अध्यक्ष

(ग) सचिव, मुख्य मन्त्री तथा मन्त्रीपरिषद्को कार्यालय – सदस्य

(घ) सचिव, आन्तरिक मामिला तथा कानून मन्त्रालय – सदस्य

(ङ) प्रमुख, ३ नं. प्रदेश प्रहरी कार्यालय – सदस्य

(च) बाल गृहहरुको महासंघ, नेपाल प्रदेश नं.३ को प्रतिनिधि – सदस्य

(छ) बाल अधिकारको क्षेत्रमा कार्यरत संघ संस्थाहरु मध्येबाट प्रदेश सरकारले मनोनीत गरेको एकजना —सदस्य

(ज) बालबालिकाको क्षेत्रमा योगदान पुर्याएका ब्यक्ति वा विशेषज्ञ मध्येबाट कम्तीमा दुई जना महिला सहित प्रदेश सरकारले मनोनयन गरेका चार जना —सदस्य

(झ) सचिव, सामाजिक विकास मन्त्रालय – सदस्य सचिव

(३) प्रदेश बाल अधिकार समितिले आवश्यकता अनुसार कुनै विशेषज्ञलाई आमन्त्रण गर्न सक्नेछ।

(४) समितिको मनोनित सदस्यहरूको पदावधि चार वर्षको हुनेछ।

(५) उपदफा (२) बमोजिमका कुनै सदस्यको पदावधि समाप्त नहुँदै पदरिक्त भएमा सोही प्रक्रियाबाट मनोनित गरिनेछ।

(६) समितिले आवश्यकता अनुसार उपसमिति गठन गर्न सक्नेछ।

(७) समितिलाई आवश्यक पर्ने कर्मचारी प्रदेश सरकारले उपलब्ध गराउनेछ।

४४. <u>समितिको बैठकः</u> (१) समितिको बैठक कम्तीमा तीन महिनामा एक पटक र अन्य अवस्थामा आवश्यकता अनुसार बस्नेछ।

(२) अध्यक्षको निर्देशनमा समितिको बैठक सदस्य सचिवले बोलाउनेछ।

(३) समितिमा तत्काल कायम रहेका सदस्य सङ्ख्याको पचास प्रतिशत भन्दा बढी सदस्यहरू उपस्थित भएमा समितिको बैठकको लागि गणपूरक सङ्ख्या पुगेको मानिनेछ।

(४) समितिको बैठकको निर्णय समितिको सदस्य सचिवद्वारा प्रमाणित गरिनेछ।

(५) समितिको बैठक सम्बन्धी अन्य कार्यविधि समिति आफैंले निर्धारण गरे बमोजिम हुनेछ।

४५. <u>प्रदेश बाल अधिकार समितिको काम कर्तव्य र अधिकारः</u> (१) बाल अधिकारको सम्मान, संरक्षण र संवर्द्धन गर्ने उद्देश्यले समितिको काम, कर्तव्य र अधिकार देहाय बमोजिम हुनेछः-

(क) बालबालिकाको हकहितका निमित्त प्रदेश र स्थानीय तहलाई मार्गदर्शन गर्ने,

(ख) प्रदेश तथा स्थानीय तहको बालबालिका सम्बन्धी नीति तथा कार्यक्रमको विश्लेषण गरी आवश्यक निर्देशन दिने,

प्रदेशसभा, प्रदेश नं. २

(ग) बालबालिकाका विषयमा प्रदेश र स्थानीय तहद्वारा सञ्चालित कार्यक्रमको अनुगमन, मूल्याङ्कन तथा समीक्षा गर्ने,

(घ) बालबालिका सम्बन्धी समयानुकूल प्राथमिकता निर्धारण गरी विशेष प्रादेशिक अभियान घोषणा गर्ने,

(ङ) नेपाल पक्ष रहेको बालबालिकाको हक अधिकारसँग सम्बन्धित सन्धी तथा दस्तावेजहरुको कार्यान्वयनका निमित्त नेपाल सरकार, प्रदेश र स्थानीय तहसंग आवश्यक समन्वय गर्ने,

(च) समितिलाई निर्देशन दिने र समितिको वार्षिक कार्यक्रम तथा बजेट अनुमोदन गर्ने,

(छ) समितिको दीर्घकालिन योजना स्वीकृत गर्ने तथा आन्तरिक कार्य सञ्चालन लागि आवश्यक नियम पारित गर्ने,

(ज) बालबालिकाको हक अधिकारसँग सम्बन्धित तोकिएका अन्य कार्य गर्ने,

(झ) समितिको सेवा शर्त तथा अन्य व्यवस्था तोकिए बमोजिम हुनेछ।

(२) दफा ४८ बमोजिमको प्रोवेशन अधिकारीबाट प्राप्त प्रतिवेदनका आधारमा प्रदेश बाल अधिकार समितिले देहायको काम गर्न आवश्यक व्यवस्था मिलाउनु पर्नेछः—

(क) कसूरजन्य कार्यको आरोप लागेका बालबालिकालाई निजसँग सम्बन्धित मुद्दाको

नुसन्धान अवधिभर आवश्यक संरक्षण र मनोविमर्श सेवा उपलब्ध गराउने,

(ख) दिशान्तर कार्यक्रम मार्फत बाल बिज्याँईको समाधान गर्न आवश्यक पहल र प्रयास गर्ने,

(ग) निगरानी कक्षमा रहेका बालबालिका उपर मानवीय व्यवहार र उचित हेरचाह तथा संरक्षणको प्रबन्ध भए वा नभएको निरीक्षण गर्ने र सो नभएको देखिएमा गर्न लगाउने।

४६. <u>**स्थानीय तहको बाल अधिकार समिति:**</u> (१) प्रत्येक स्थानीय तहमा गाँउ कार्यपालिका वा नगर कार्यपालिका उपाध्यक्ष वा उपप्रमुखले तोकेको गाँउ कार्यपालिका वा नगर कार्यपालिकाको सदस्यको अध्यक्षतामा महिला सदस्य वा दलित महिला सदस्य, चिकित्सक, नजिकको प्रहरी कार्यालयको प्रतिनिधी, शिक्षक, स्थानीय तहको बालबालिका महाशाखा/शाखा प्रमुख, बाल अधिकारकर्मी, महिला विकास समिति/संस्थाको प्रतिनिधी, सामाजिक कार्यकर्ता, बालक्लब प्रतिनिधी मध्येबाट सदस्य रहने गरी एक स्थानीय तह बाल अधिकार समिति गठन गरिनेछ।

(२) प्रचलित कानून बमोजिम तोकिएको बालकल्याण अधिकारीले स्थानीय तह बाल अधिकार समितिको सदस्य–सचिव भई काम गर्नेछ।

(३) स्थानीय तह बाल अधिकार समितिले आवश्यकता अनुसार समितिको बैठकमा विषयसंग सम्बन्धित व्यक्तिलाई आमन्त्रण गर्न सक्नेछ।

(४) स्थानीय तह बाल अधिकार समितिका सदस्यहरूको पदावधि चार वर्षको हुनेछ।

(५) उपदफा (१) बमोजिमका कुनै सदस्यको पदावधि समाप्त नहुँदै पद रिक्त भएमा सोही प्रक्रियाबाट मनोनित गरिनेछ।

(६) स्थानीय तह बाल अधिकार समितिको काम, कर्तव्य र अधिकार तथा बैठक सम्बन्धी अन्य व्यवस्था तोकिए बमोजिम हुनेछ।

४७. **वडा बाल अधिकार समितिः** (१) प्रत्येक वडामा वडा अध्यक्ष वा निजले तोकेको वडा सदस्यको अध्यक्षतामा महिला सदस्य वा दलित महिला सदस्य, स्वास्थकर्मी, शिक्षक, महिला विकास समिति/संस्थाको प्रतिनिधी, सामाजिक परिचालक, महिला स्वास्थ्य स्वयंसेविका, महिला सामाजिक कार्यकर्ता, बालक्लव प्रतिनिधी मध्येबाट समेत सदस्य रहने गरी वडा बाल अधिकार समिति गठन गरिनेछ।

(२) वडा बाल अधिकार समितिले आवश्यकता अनुसार विषयसँग सम्बन्धित व्यक्तिलाई आमन्त्रण गर्न सक्नेछ।

(३) वडा बाल अधिकार समितिको मनोनीत सदस्यहरूको पदावधि चार वर्षको हुनेछ।

(४) उपदफा (१) बमोजिमका कुनै सदस्यको पदावधी समाप्त नहुँदै पदरिक्त भएमा सोही प्रक्रियाबाट मनोनित गरिनेछ।

(५) वडा बाल अधिकार समितिको काम, कर्तव्य र अधिकार तथा बैठक सम्बन्धी अन्य व्यवस्था तोकिए बमोजिम हुनेछ।

४८. **<u>बाल संरक्षण कोषः</u>** (१) बालबालिकालाई तत्काल उद्धार, राहत र पुनर्स्थापना गर्ने कामका लागि प्रदेश सरकारले एक आपत्कालिन बाल संरक्षण कोष स्थापना गर्नेछ।

(२) उपदफा (१) बमोजिमको कोषमा देहाय बमोजिमका रकमहरु रहनेछन्ः

(क) नेपाल सरकारबाट प्राप्त रकम,

(ख) प्रदेश सरकारबाट प्राप्त रकम,

(ग) स्थानीय तहबाट प्राप्त रकम,

(घ) नेपाल सरकारको स्वीकृतिमा विदेशी सरकार, विकास साझेदार, अन्तर्राष्ट्रिय संघ, संस्था वा व्यक्तिबाट प्राप्त रकम,

(ङ) स्वदेशी संघसंस्थावा व्यक्तिबाट प्राप्त रकम

(३) उपदफा (१) बमोजिमको कोषको व्यवस्थापन, सञ्चालन र प्रयोग सम्बन्धी व्यवस्था तोकिए बमोजिम हुनेछ।

परिच्छेद -६
<u>विविध</u>

४९. **<u>प्रोवेशन अधिकारीः</u>** (१) प्रदेश सरकारले प्रदेश राजपत्रमा सूचना प्रकाशन गरी कसूरजन्य कार्यको आरोप लागेका बालबालिकाको निकट सम्पर्कमा रही निजसँग सम्बन्धित मुद्दाको अनुसन्धानमा सहयोग गर्न, निगरानी कक्षको निरीक्षण, दिशान्तर, बाल अदालतको

आदेशको कार्यान्वयनको स्थिति सम्बन्धी कार्य गर्न एक प्रोवेशन अधिकारी तोक्न सक्नेछ।

(२) प्रोवेशन अधिकारीले उपदफा (१) बमोजिम गरेको काम कारबाहीको सम्बन्धमा प्रत्येक चौमासिक रुपमा प्रतिवेदन तयार गरी मन्त्रालयमा पेश गर्नु पर्नेछ।

(३) प्रोवेशन अधिकारीको अन्य काम, कर्तव्य र अधिकार तोकिए बमोजिम हुनेछ।

५०. **कसूर, सजाय र क्षतिपूर्ति सम्बन्धी व्यवस्थाः** बाल अधिकार सम्बन्धी कसूर, सजाय र क्षतिपूर्ति सम्बन्धी व्यवस्था बाल अधिकार सम्बन्धी संघीय कानून तथा अन्य प्रचलित कानून बमोजिम हुनेछ।

५१. **कानून व्यवसायीको व्यवस्थाः** कुनै बालबालिका विरुद्ध लगाइएको कसूरजन्य कार्यको अभियोगमा निजको प्रतिरक्षा गर्ने कानून व्यवसायी नभएमा त्यस्ता बालबालिकाको लागि प्रदेश सरकारले छुट्टै कानून व्यवसायीको व्यवस्था गर्नेछ।

५२. **नियम, निर्देशिका र कार्यविधी बनाउने अधिकारः** (१) यस ऐनको उदेश्य कार्यान्वयन गर्न प्रदेश सरकारले आवश्यक नियमहरु बनाउन सक्नेछ।

(२) यो ऐन र यस ऐन बमोजिम बनेको नियमावलीको अधिनमा रही मन्त्रालयले आवश्यक निर्देशिका र कार्यविधी बनाउन सक्नेछ।

५३. **प्रचलित कानून बमोजिम हुनेः** यस ऐनमा लेखिएको कुरामा यसै ऐन बमोजिम र अरुमा प्रचलित कानून बमोजिम हुनेछ।

५४. बचाउः यो ऐन प्रारम्भ हुनु भन्दा पहिले बालबालिका सम्बन्धमा भए गरेका कार्यहरू यसै ऐन बमोजिम भए गरेका मानिनेछ।

प्रदेश नम्बर तीनको प्रदेश सभाको सम्वत् २०७६ साल बैशाख ४ गते बसेको बैठकले नेपालको संविधानको धारा १९९ बमोजिम यो विधेयक पारित गरेको व्यहोरा संविधानको धारा २०१ बमोजिम प्रमाणित गर्दछु।

....
सानु कुमार श्रेष्ठ
सभामुख

प्रदेश नम्बर तीनको प्रदेश सभाको सभामुखबाट प्रमाणित यो विधेयक नेपालको संविधानको धारा २०१ को उपधारा (२) बमोजिम प्रमाणीकरण गर्दछु।

(अनुराधा कोइराला)
प्रदेश प्रमुख

मितिः २०७६/२/१३

पारित मिति : २०७६।१।४

प्रदेशसभा ...